

»Jeg bygger Jer en sang af blå brosten«

Liedermacher i DDR

Af Paul Detlev Bartsch

Den politiske Liedermacher i DDR er en skarp iagttager af sin samtid og et uundværligt element i DDR's kulturliv. Altid balancerende på kanten af afgrunden – bliver kritikken for skarp, slår myndighederne prompte igen. Udvisninger til Vesttyskland er det mest radikale middel mod den politiske sanger/sangskrivners åbenmundethed. Sidst i efteråret 1987, hvor Stephan Krawczyk blev tvunget i eksil.

En hed sommeraften i slotsgården ved Moritzburg i Halle, DDR. Luften vibrerer af publikums summende forventning. Aftenens optræden er usædvanlig: »Karls (Marx') børnebørn« kalder de sig – »Karls Enkel«. En broget og veloplagt blanding af politisk satire, klovneoptrin, hede elskovsballader og kammermusikalske indslag. Tilskuerne er lydhøre – den politiske cabaret spilles for sidste gang i aften, og det har været besværligt at få billetter. Alle ironisk-bidende bemærkninger om livet i den socialistiske stat – enhver håndfast hentydning til sprækkerne i den officielle fernis opfanges med taknemmelighed og munterheden breder sig. Man ler af magthaverne – og af sig selv.

Begrebet »Liedermacher« er opfundet af sangeren og digteren Wolf Biermann i begyndelsen af 60'erne. På samme måde som Bertolt Brecht med en underdrivelse kaldte sig »Stückeschreiber« – bl.a. for at fremhæve det håndværksmæssige i sit arbejde, så kaldte Biermann sig netop »Liedermacher« (se også interviewet med Biermann i Modspil 29).

Artiklen placerer Liedermacher'en i

Paul Detlev Bartsch, født 1954.

DDR's musikalske tradition og tegner et billede af situationen i dag. Forfatteren Paul Detlev Bartsch tilhører selv generationen efter Biermann. Han er Liedermacher, forsker og underviser ved Martin-Luther-Universität i Halle.

Syngebevægelsen

DDR's politiske visesangere dukkede op i midten af 60'erne, og siden har deres sange været en betydningsfuld del af det kunstneriske liv i DDR. Tidspunktet hænger sammen med de samfundsmæssige og kunstneriske forhold i 60'erne. Den samfundsmæssige betoning af kollektiviteten blev afløst af en orientering mod den enkelte, og man begyndte at interessere sig for hvert menneskes bidrag til den samfundsmæssige helhed.

Især DDR-litteraturen reflekterer denne vigtige proces med alle vanskeligheder, illusioner og succeser. Alleerede i begyndelsen af 60'erne havde DDR-lyrikken vakt stor opmærksomhed i offentligheden – især fordi nye unge forfattere i kredsen om Volker Braun og Sarah Kirsch optrådte særdeles provokerende. Snart slog musikken følgeskab med lyrikken, og en jazz-lyrikkbølge rullede ind over landet.

Sammen med den opstod spontane grupper af unge, der simpelthen havde behov for fællesskab, underholdning og kreative udfoldelsesmuligheder. De

mødtes i små klubber for at diskutere og – ikke mindst – for at synge. Her opstod det, vi i dag kalder »syngebevægelsen« (»Singebewegung«) og som sidenhen er lagt i temmelig faste rammer af ungdomsorganisationen Freie Deutsche Jugend (FDJ). Man sang Volkslieder, internationale protestsange (»We shall overcome« og »Blowin' in the wind« blev også hos os ligefrem til hymner!) og de første selvkomponerede sange opstod i dette forum – født af behovet for identifikation, for et kunstnerisk udtryk, der var vores eget.

»Oktoberklub«

Den mest kendte af de tidlige syngegrupper er »Oktoberklub« fra Berlin. Den var – og er stadig – en af de mest betydningsfulde drivkræfter i den politiske sangs udvikling i DDR. At synge og skrive politiske sange er hos os et højeksplosivt foretagende – og det er en omstændighed ved de politiske sangere/sangskrivere i DDR, som hele tiden giver anledning til et spændt forhold mellem dem og myndighederne.

Men mere om det senere – tilbage til Oktoberklub. Dens oprindelige kerne var Kurt Demmler, Hartmut König og Reinholt Andert. Personligheder, der stadig har stor betydning i kulturlivet. Også lyrikeren Gisela Steineckert og Perry Friedman (en amerikansk fagforeningsmand og sanger, der har levet i DDR siden starten af 60'erne) var blandt initiativtagerne. I en åben spontan atmosfære opstod der sange, som tematiserede dagliglivet i DDR – dog endnu ikke fri for et patetisk billede af det kommunistiske idealsamfund. Man sang om moralske og politiske spørgsmål, der havde betydning for den enkelte – f.eks. den programmatisk sang

Freie Deutsche Jugend: FDJ-Singeklub i Berlin, Unter den Linden.

»Sag mir, wo du stehst« af Hartmut König, som i dag er kultursekretær i FDJ's centrallråd.

Lige så spontane var de relativt løst sammensatte syngegrupperes første optrin. De foregik i kredsen af venner og bekendte og først senere blev de integreret i det officielle kulturpolitiske styrede 'ungdomsliv'. Derefter blev de meget hurtigt opfattet som et udtryk for DDR-ungdommens ukuelige optimisme og livsglæde.

Ensretning

Udviklingen havde mindst to konsekvenser: På den ene side blev der faktisk sunget rigtig meget. I skolerne, på arbejdspladser, på universiteter opstod syngegrupper, der sang om deres egne problemer og forsøgte at skabe deres egen originale profil.

På den anden side medførte omklam-

ringen af den 'officielle ungdomspolitik' ved overgangen til 70'erne en ensretning, en kanalisering af temaer, indhold og meninger, som i syngebevægelsen havde fundet en populær udtryksmulighed. Først og fremmest handlede sangene om antiimperialistisk solidaritet (Vietnam), men også om studenteroprøret i Vesteuropa 1968. Andre sange handlede om livet i DDR. Men indholdet var ret overfladisk og generelt, svarende til samfundsdoktrinen ukuelige optimisme under Walter Ulbricht.

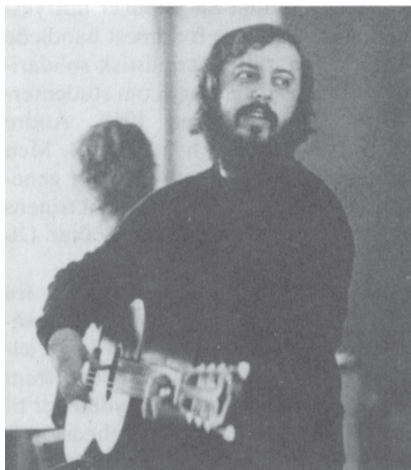
Syngegruppernes repertoire var fra begyndelsen også præget af den såkaldte levende folkløse. Man fandt ældre, næsten glemte Volkslieder frem igen og sang dem med hentydninger til aktuelle forhold. Nye kærlighedsviser, skæmteviser og børnesange fandt plads i en folkelig musiktradition, som havde

været udbredt i århundreder og som den nye mediekultur truede med at ødelægge. Sangerne brugte derfor fortrinsvis instrumenter fra den traditionelle folkemusik: guitar, blokfløjte, mandolin, violin, harmonika og kontrabas, men også banjo og percussion-instrumenter.

Beat og rock

Syngebevægelsen opstod samtidig med begyndelsen til beat- og rockmusikken i DDR. I årevis var den elektriske musik blevet skældt ud for at være vestlig decadence, men omkring 1970 blev den taget til nåde og indgik derefter som en selvfølgelig bestanddel af DDR's ungdomskultur. Samfundet forandrede pludselig sin indstilling til beatmusikken og nu spillede dens protestpotentiale og det pacifistiske indhold i nogle numre af the Beatles, Bob Dylan, the Who, the Kinks, the Rolling Stones en vigtig rolle.

De 2 musikgenrer blandede sig med hinanden. Rockens instrumentarium

Wolfgang Protze (foto Rolf Kissling).

blev overtaget af syngebevægelsen. Rockgrupper blev påvirket af syngegruppernes politiske engagement og indholdet i deres tekster. Musikere, tekstforfattere og komponister var aktive i begge lejre.

Symptomatisk er samarbejdet mellem den tidligere nævnte Hartmut König og beatgruppen om Thomas Nat-schinski, som var den eneste gruppe, der i 60'erne fik lov at producere LP'er – alle tekster var forfattet af Hartmut König. Kurt Demmler begyndte at skrive til forskellige rockgrupper – til »Electra«, »Lift«, »Klaus-Renft-Combo«, som arbejdede tæt sammen med tekstforfatteren og sangeren Gerulf Pannach.

Den temmelig konturløse syngebevægelse fostrede talentfulde individualister, der optrådte med deres egne sange. Ud over Demmler, König og Andert var det først og fremmest Wolfgang Protze (leder af Potsdam-sanggruppen »Spartakus«) og Bernd Rump (»Songgruppe der Technischen Universität Dresden«) – senere også Stefan Krawczyk (folkloregruppen »Liedehrlich«).

Publikum

DDR's Liedermacher var født – ved hans barneseng stod syngebevægelse, rockmusik og folklore fadder. Han fødtes ind i et omskifteligt, uoverskueligt hverdagsliv, men også ind i verdensomspændende politiske begivenheder. Og det tog han alt sammen stilling til, på sin stille, indtrængende, moraliserende, sørgmodige, poetiske, vittige, kritiske og særegne måde.

I DDR's kulturelle hverdag blev denne specielle form for sanger til et attraktivt fænomen. Især gik studenter,

unge kunstnere og intellektuelle til hans koncerter. Publikum følte sig ramt af sange og tekster – og kom til at snakke sammen. Sangene krævede tilhøreren som medproducent af en fælles holdning – de rev tilhørerne ud af den passive modtagerrolle. Kurt Demmler sang:

*Ich bau euch ein Lied aus blauen
Pflastersteinen
und lege es in eure Hand.
Da fallen die Steine allmählich aus-
einander
und werden ein herrlicher Sand.
Und blast ihr in den Sand euern Atem
aus, werden Wellen draus:
Mögen diese Wellen auch in euch selber
Kreise ziehn;
auf den Schwellen zum Herzen euch wie
Rosen blühn,
Ich bau euch ein Lied aus Atem und
Stein!*

(Jeg bygger en sang af blå brosten og lægger den i Jeres hånd.

Så smuldrer stenene lidt efter lidt og bliver til det herligste sand.

Og hvis I puster i sandet,

forvandles det til bølger:

måtte disse bølger også brede sig i Jer, og blomstre som roser ved Jeres hjertes

dør.

Jeg bygger Jer en sang af åndepust og sten!)

Forbud

Rockgruppen Klaus-Renft sang denne sang, og den blev uhyre populær. Men netop denne gruppe blev et eksempel på myndighedernes hårdhændede behandling af de politiske sangere og deres nye åbne og virksomme måde at udtrykke sig på. Gruppens anden sangskriver, Gerulf Pannach, blev i

1974 udvist til Vesttyskland. Endnu 2 medlemmer af Klaus-Renft-Combo fulgte ham, da gruppen blev opløst af myndighederne.

Wolf Biermann blev frataget sit statsborgerskab i 1976, og det problematiserede yderligere Liedermacher-bevægelsen. Dog må man sige, at Biermann i DDR var ukendt for de yngre Liedermacher, fordi han havde haft forbud mod at optræde siden midten af 60'erne. Han blev egentlig først populær i DDR, da han *var* udvist!

Vigtigere end personen Wolf Biermann var den efterfølgende diskussion om, hvordan samfundet reagerer på kritisk kunst og dennes skabere. En diskussion, der varer ved endnu og som blussede op ved udvisningerne af Bettina Wegner (1983) og Stefan Krawczyk (1988) men også på forfatterkongressen 1987. Der krævede man, at forfatterforbundet skulle åbnes igen for de medlemmer, der i sin tid blev smidt ud p.g.a. deres solidaritet med Biermann.

Nye veje

Til trods for disse problemer udviser Liedermacher-bevægelsen i dag en bemærkelsesværdig bredde og alsidighed – den bevæger og forandrer sig. Sangerne er få, men de er det levende hjerte og selve drivkraften i vores kulturlandskab. I 70'erne og begyndelsen af 80'erne dominerede den klassiske Liedermacher-type: digtersangeren, der akkompagnerer sig selv på guitar og ofte virker drømmende og indadvendt.

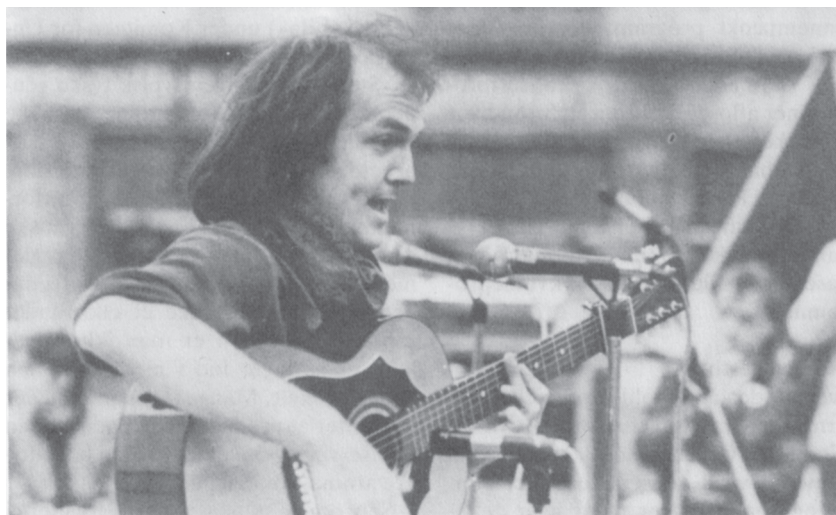
Fra midten af 80'erne sker der noget nyt. Naturligvis findes 'klassikerne' stadig. Demmler og Andert sidder med deres guitarer på store og små scener – Gerhard Schöne, der især er kendt for sine poetiske ukonventionelle sange for

børn, Werner Bernreuter, Jürgen Eger, der griber tilbage til Brecht-traditionen og Udo Magister er originale versioner af denne urmodel af en Liedermacher. Mange inddrager nu elementer fra andre genrer i deres optræden. Duo'en Pi- atkowski/Rieck fra Rostock og »Circus Lila« bruger mange folkloristiske elementer. Torsten Schlingelhof & »Prima Klima«, Arno Schmidt & Band kombinerer deres musik med moderne jazz-rock. Sangteatret »Karls Enkel« (Karls børnebørn), Gerhard Gundermann & »Brigade Feuerstein«, Stefan Töpelmann o.a. anvender teknikker fra teatret, film og dukkespil. Her skal også nævnes ensembler af kendte solister, der kun arbejder sammen på en enkelt tourné: den populære »Hammer-Rehwü« og »Sichel-Operette« med protagonister som H.-E. Wenzel, Steffen Mensching, Dieter Beckert, Gina Pietsch eller Sterfan Körbel.

Gerhard Schöne.

Arno Schmidt (foto Günter Thlute).

Barbara Thalheim (foto Ute Mahler).

Circus Lila: Johannes Schlecht, Matthias Görnandt, Bernd Rönnefarth (foto Rita May).

Barbara Thalheim, som fortrinsvis optræder med tekster af sin mand, Fritz-Jochen Kopka, er med sine dristige eksperimenter et yderst oplivende moment. Hun optræder solo med guitar, men samarbejder også med en strygekvartet, med kedndte jazzmusikere og med syntheziser-specialisten Matthias Suschke.

Tendensen går i retning af et mere gennemtænkt program, der er passet ind i en dramaturgisk helhedsopfattelse. Gennearbejdede koncertprogrammer afløser den koncertform, hvor en række sange synges uden indbyrdes sammenhæng mellem numrene. Eksempelvis Kurt Demmlers »Lieder des Kleinen Prinzen« efter Saint-Exupéry, Gundermanns »Männer, Frauen und Maschinen« eller Thalheims kvindeprogrammer.

Chanson-festival

Hvert andet år afholdes officielle Liedermacher-træf ved chanson-festival'en i Frankfurt/Oder. I fem dage kan man opleve et væld af værkstedsforestillinger og konkurrencer, hvor hver delta-

ger får 20 minutters spilletid. Festival'en afsluttes med en stor koncert, der sendes i fjernsynet og som bliver sendt på DDR-tourné bagefter.

Men ikke alle er vilde med dommerpaneler og konsulentbistand, så det er bestemt ikke alle Liedermacher i DDR, der optræder på festivalen. Og ikke alle arbejder med i afdelingen chanson/liedermacher (formand: M. Görnandt fra »Circus Lila«) under Komiteen for Underholdningskunst i DDR (formand: G. Steineckert). Den typisk tyske gennemorganiserede forvaltning er ikke lige alles kop te. Og det egentlige basisarbejde, koncerterne i de talrige ungdoms- og studenterklubber, i kulturforbundenes klubber osv. går også ganske godt uden fast integrering i dette reglement – for her er popularitet og dygtighed afgørende og ikke et eller andet medlemskab. Men er man ikke medlem, er springet ind i medieverdenen ikke så enkelt. Mange stræber nu heller ikke efter at producere en plade, for en 'konservering' vil aldrig få den besk-friske aroma, som en liveoptræden har.

Selv om de statslige kulturforvaltere i

høj grad udøver censur, når de uddeler tilladelser til at optræde, er betingelserne i vores land ikke de værste. Der kommer stadig nye Liedermacher til – og der er brug for dem. Her som overalt. □

Diskografi

Kurt Demmler: »Komm in mein Gitarrenboot«, »Verse auf sex Beinen«, »Jeder Mensch kann jeden lieben«, »Lieder des kleinen Prinzen« (dobbel-LP).

Reinhold Andert: (2 LP'er uden titel).

Görnandt & Rönnefarth: »Frag mich Fragen«.

Jürgen Eger: »Kopf hoch«.

Barbara Thalheim: »Nur eine Frau« o.a.

Gerhard Schöne: »Spar deinen Wein nicht auf für Morgen«, »Menschen(s)kind«.

Wolfgang Protze: »Liedermacher«.

»Hitparade der Liedermacher« (opsamlings-LP)

Hans-Eckardt Wenzel: »Liebeslieder«, samt flere opsamlings-LP'er fra syng bevægelsen. Alle LP'er udgivet af selskabet 'Amiga' i DDR.